

Drømmen om noget andet

- portræt af Mogens Klitgaard i anledning af 50-året for hans død

af forskningsbibliotekar, cand.phil. Leon Jurnow

Frimærkerne lå spredt ud over det store spisebord. Der var omkring 200 mærker, som med deres forskellige størrelser og farver tilsammen dannede en stor abstrakt mosaik. Drengen elskede dette syn og kunne i timevis sidde bøjet over bordet, mens han langsomt lod blikket glide rundt i det farvestrålende billede.

Efter nogen tid begyndte farverne lidt efter lidt at flyde sammen for hans øjne, og med ét kunne det abstrakte mønster pludselig changere og i nogle få sekunder trække drengen ind i en ny bevidsthedstilstand. Al angst og sorg opløste sig, og en ubeskrivelig trang til at føle livet, opleve eventyret, indtrådte i en række korte glimt fra en indre ubestemmelig ledestjerne.

I denne følelse af eventyrløst fikserede drengen så de enkelte frimærkers motiv og lod sin fantasi lede rundt af mærkernes forskellige historie og nationalitet. Han så at sige rejste via sine frimærker.

Når han sådan sad med sine frimærker, kunne intet gøre ham fortræd. En ukuelig optimisme vældede op i ham og gav for en stund ny næring til drømmen om noget andet.

Familielykke og jordskred

Den 23. august 1906 var en stor dag i familien Klitgaards liv. Afdelingschef i FDB Emanuel Aleksander og hans kone Anna Thomasine kunne nemlig den dag med stolthed meddele omverdenen, at familien var blevet forøget med en dreng, som de havde besluttet skulle hedde Mogens - Mogens Klitgaard. I forvejen havde de børnene Inger og Niels.

Familien boede på Mellemtoftevej i Valby - ikke langt fra Valby Station - og sad godt og solidt i det. Emanuels stilling som afdelingschef i FDB var vellønnet, så ingen led nogen ydre nød. Og forældrenes kærlighed og omsorg for børnene sikrede et trygt og harmonisk barndomshjem - omend opdragelsen til tider kunne være en kende autoritær og traditionsbundet. Man kan vel sige, at familien Klitgaard i Valby nærmest var en lykkelig familie.

Familielykken skulle dog vise sig at blive kortvarig. I en alder af 6 år oplevede Mogens Klitgaard for første gang jorden skride under sig, da moderen dør i 1913. Og bare 3 år senere indtraf det totale jordskred, da også faderen dør. Med disse tragedier og sorg printet i sit barnesind samt et hjem i fuldstændig opløsning bag sig, blev Mogens Klitgaard efter et kort ophold hos en tante og onkel anbragt på Det kongelige Opfostringshus. Her boede han og var elev, indtil han fyldte 14 år.

Klitgaard var ikke glad for at være på Opfostringshuset. Han faldt aldrig rigtig til blandt de andre børn og blev efterhånden, som tiden gik, mere og mere indesluttet og ensom. Oftest sad han for sig selv og bladrede i en bog eller kiggede på sine frimærker. Det tidlige tab af forældrene og den tryghed, som de havde givet ham i hverdagen, kastede en mørk skygge hen over det, der nu pludselig var blevet hans nye tilværelse.

Den 1. april 1921 lykkedes det dog Klitgaard at afslutte Opfostringshusets øverste klasse, og med en fin anbefaling i baglommen kunne han udskrives til videre færd i livet. Han gik herefter en tid til hånde hos en købmand i Trekronergade og endte til sidst i Rødvig, hvor han var blevet tilbudt en læreplads som gartner.

Nu var det ikke, fordi opdyrkning af begonier og chalotteløg var det, der interesserede Mogens Klitgaard mest af alt. Men på den anden side, så hang lærepladserne jo ikke på træerne, og i Rødvig Handelsgartneri var han, som forældreløs, i hvert fald sikret kost og logi og lå således ikke nogen til byrde. Klitgaard selv indså da også straks nødvendigheden af dette arrangement og meddelte kort efter ankomsten til Rødvig pligtro tanten og onklen i København: „Jeg finder mig godt til Rette i Gartneriet; men jeg er saa øm i min Ryg, at jeg næsten ikke kan komme op om Morgenen.“ Ømheden i Klitgaards ryg fortog sig, men det slidsomme arbejde i marken tog til. Han måtte arbejde hårdt fra morgen til aften og følte sig efterhånden fastlåst og isoleret i en tilværelse, han ikke brød sig om. Det er derfor ikke overraskende, at Klitgaard i sine breve fra Rødvig gentagne gange beder om at få tilsendt flere frimærker, som kunne give ham lidt tiltrængt sjælelindring.

Foråret 1922 havde Klitgaard imidlertid fået nok. Han magtede ikke længere at tæmme den udlængsel og frihedstrang, som brusede i ham, og sprang fra sin læreplads. Uden den mindste bekymring for, hvorledes morgendagen skulle forme sig, cyklede han, så det sang i kædekassen, afsted nordpå, langt væk fra gartneriet og de tilstødende jordområder, som gennem et år havde beslaglagt al hans tid og energi.

„Set fra en Krostue i Nordsjælland tager Livet sig godt og festligt ud“, skrev

Arne Ungermanns tegning til tidsskriftet *Kulturkampen*, juni 1936. Tegningen blev en vigtig inspirationskilde for Klitgaards forfatterskab.

Klitgaard senere i essayet *Fadøl og Novembersol*, som Ekstra Bladet bragte i 1938, „set fra en øde Pløjemark bag en Roekule ser det anderledes ud. Med en Spade i Haanden, en isnende Vind i Ryggen og fire Timer til Middag tager det sig anderledes ud. Saa giver man Pokker i Naturskønhed (...)“.

Om det var sådan ordene faldt, da Mogens Klitgaard fra en telefonboks i København meddelte familien, at han havde forladt sin læreplads, skal jeg ikke kunne sige. Men det er sikkert, at ingen i familien formåede at tale ham fra beslutningen, og at intet på det tidspunkt kunne hindre ham i at realisere sin forestående plan.

Proppen på det urolige hav

I sit essay *En Søndag for to Aar siden*, som blev offentliggjort i Berlingske Tidende i 1938, kiggede Mogens Klitgaard tilbage på sin tid som gartnerelev med disse ord: „Jeg har altid syntes, jeg gjorde rigtigt i at forlade den Plads, hvor Livet var saa uudholdeligt, og hvor jeg efter de Voksnes Planer skulle være i fem Aar. Jeg tror, jeg ville gøre det igen. Men hermed var Bolden givet op, og jeg flød rundt i Tilværelsen som en Prop paa et uroligt Hav.“

Efter sit korte hvil i København cyklede Klitgaard videre mod Helsingør, hvorfra det var hans plan at tage til Sverige. Klitgaards tur over Sundet skulle vise sig at blive indledningen til godt 10 års vagabondering på må og få rundt i Europa, dog med København som fast base.

Første stop blev Stockholm, hvor Klitgaard begyndte at sælge slipsenåle og manchetknapper i byens gader. Senere gik turen til bl.a. Antwerpen, Berlin, Hamburg og Paris, hvor Klitgaard ernærede sig som tallerkenvasker, gadesælger og cigaret-smugler. Alt sammen ud fra devisen om at holde næsen oven vande og for enhver pris undgå at glide ind i en vanetilværelse præget af ufrihed og kedsomhed. Der skulle med andre ord være fuld fart på Klitgaards liv. Nu skulle opholdene på Opfostringshuset og i gartneriet revancheres - nu skulle mange års indestængt eventyrlyst endelig have frit spil.

Denne periode i 20'erne og 30'erne, hvor Mogens Klitgaard turede rundt i Europa og altså også i længere tid opholdte sig i København, var præget af mellemkrigstidens opløsning og uro. Tidens mange konkurser og bankkrak og til sidst verdensomspændende økonomiske krise, medførte bl.a. en støt voksende arbejdsløshed og et stigende modsætningsforhold mellem de enkelte samfundsklasser. For de dårligst stillede mennesker var der tale om en levestandard på et eksistensminimum, hvor

det meste af dagen gik med at søge arbejde, vente på kommunekontorerne og stå i kø til maduddelingen ved folkekøkkenerne.

Det var denne nød og sociale afmagt, som Klitgaard fik tæt ind på livet under sine mange års omflakkende tilværelse. Dels oplevede han krisens følger blandt mange af de mennesker, som han mødte og stod i forbindelse med, men det var også en krise, som han i høj grad fik at føle på sin egen krop.

Der findes blandt Mogens Klitgaards efterladte papirer på Det kongelige Bibliotek en lille samling dagbogsoptegnelser, som giver et indblik i, hvorledes hans liv formede sig i disse år, og hvordan han havde det. Her følger et par eksempler fra nogle dage i København august 1926:

„20. August. Traf Oskar. Kaffe ved Vognen. En Mand troede, at jeg vilde stjæle hans Cykel, da jeg hele Tiden spadserede frem og tilbage ved den, og gav mig en Pakke Cigaretter for at jeg skulde lade være. Reinholt vil være Artist og træner hver Dag. Jeg selv er faldet lidt til Ro. Er blevet lidt flegmatisk til Trods for at Uheldet stadig følger mig.

Gid man kunde existere uden Legeme. Tænk hvilke Ofre jeg har bragt mit Legeme og hvad det koster mig hver Dag. Foruden hvad jeg aandelig har lidt gennem legemlig Sygdom og Nedværdigelse. Og de Nydelser jeg har er af ren aandelig Art. Jeg er i Virkeligheden delt i to Existenser: en aandelig og en legemlig. Men nu er det saaledes og jeg maa vel indpasse mig efter de Forhold jeg lever under (...) Naa, never mind, Sengen vinker indbydende. Det er ikke givet os smaa Menneskehjerner at spekulere over Livet og dets Mening. Vi kommer jo dog ingen Vegne. Vi maa holde Legemet vedlige og iøvrigt leve pænt og ærbart saa længe det varer. Jeg har idag kun røget 20 Cigaretter. Kan jeg blive ved med det, slipper jeg vel for Nikotinforgiftning denne Gang.“

„21. August. Arbejdede til Kl. 8. Gik i Byen, kørte med Trækvogn, blev budt paa Frokost og fik 8 Kr. i Dagløn. Jeg hentede mine Sko hos Skomageren, købte Sæbe og Cigaretter, drak Kaffe ved Vognen og gik en Tur. Traf Emma. Var i „Hellig Olav“, hvor Wulf gav 4 Bajere.“

„22. August. Morgenkaffe hos Aage, hvor jeg samtidig afleverede Støvlerne med Tak for Laanet samt pressede mit Tøj. Middag i Hallen. Forfærdeligt Storm- og Regnvejr. Eftermiddagskaffe paa Nicolaj Plads. Røget 35 Cigaretter, altsaa for meget. Har tilbragt en Del af Tiden i B.T.Centralen og paa Banegaarden.“

„25. August. Jeg stod op Kl. 10, drak Kaffe ved Vognen. Tog en Sporvogn til

Nørrevold. Købte Brevpapir for 4 Kr., og tog med Toget til Klampenborg. Solgte dem under en Spadserertur til Thaarbæk for 10 kr. Tog Sporvognen tilbage til Byen.“

Således lod Klitgaard sig drive rundt i tilværelsen, mens han på bedst mulig måde forsøgte at holde skindet på næsen. Til tider fik han dog nok af livets strabadser og ensformighed i København. Det kunne bl.a. få følgende udtryk i dagbogen: „Faaet en uimodstaaelig Trang til at rejse, men maa dog først have Helbredet og Bagagen i Orden. Det er ikke som i gamle Dage, hvor jeg rejste i samme Øjeblik, jeg tog Beslutningen. Jeg betænker mig nu 7 lange og 7 brede. Jeg kender mig selv og ved at jeg i Morgen har andre Fremtidsplaner, men Rejselysten bliver vel i Længden den stærkeste. Jeg har ogsaa været snart 2 Aar i København. Jeg tog Linje 14 idag. Gud ved om jeg ikke har kørt den Vej 1000 Gange. Det er ikke til at holde ud, det bliver for trivielt. Ingen Inspiration, intet Nyt. Kun Bekymringer for det daglige Ophold. Gid jeg kunde rejse i Morgen“. Når Klitgaard havde det på den måde, var der kun én ting at gøre: han måtte se at få skrabet penge sammen til en togbillet, og så afsted mod nye himmelstrøg.

Der er ingen tvivl om, at Klitgaard har følt en vis befrielse under sine mange års omflakkende tilværelse. Mange drengedrømme er blevet udlevet, ligesom der er blevet løst godt og grundigt op for den nærmest klaustrofobiske følelse af at være fastlåst, som plagede ham på Opfostringshuset og i gartneriet. Men det var ikke en befrielse uden omkostninger. At Klitgaard i denne periode måtte hutle sig gennem tilværelsen, betød jo f.eks. også, at det ikke var hver dag, han fik stillet sin sult. Det skete ikke sjældent, at han måtte klare sig en hel dag på en pakke Lucky Strike-cigaretter og et par kopper kaffe. Og det at tilbringe natten i en seng var langt fra noget, han kunne tage for givet.

Det var selvfølgelig et liv, der i længden tog hårdt på Klitgaards helbred. Han måtte således i årene 1932-33 lade sig indlægge på Boserup sanatorium ved Roskilde for at blive behandlet for tuberkulose. Opholdet på sanatoriet betød en afslutning på Klitgaards omstrejfende liv - men blev samtidigt begyndelsen til et nyt.

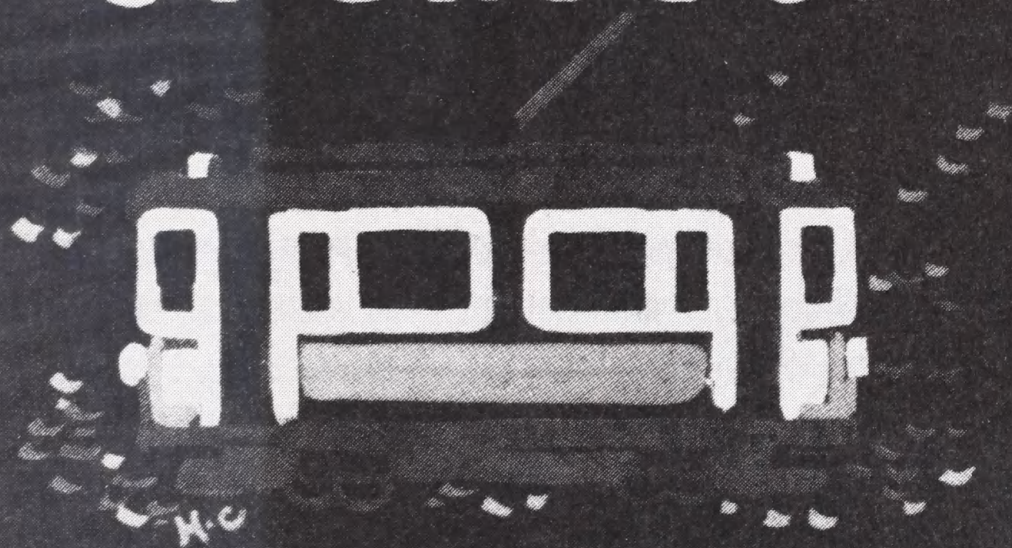
Litteratur og billardkegler

På Boserup sanatorium fordrev Klitgaard det meste af tiden med læsning. Han slugte den ene bog efter den anden, hovedsageligt af tidens store amerikanske forfattere: Hemingway, Scott Fitzgerald, Dos Passos m.fl.

At Klitgaard begyndte at interessere sig for litteratur, var der i og for sig ikke

MOGENS KLITGAARD

DER SIDDER
EN MAND I EN
SPORVOGN

POVL BRANNER

Henri Hansens tidstypiske og stemningsfulde omslag til Mogens Klitgaards debutroman *Der sidder en Mand i en Sporvogn* fra 1937.

noget nyt i. Man kan af hans dagbogsoptegnelser se, hvorledes han tidligere har været optaget af litteratur, og hvordan han ind imellem flirtede med tanken om selv at blive forfatter. Men på sanatoriet fik Klitgaard den fornødne ro i hverdagen til at kunne intensivere sin læsning og fordybe sig i den. De indtryk og erfaringer fra virkelighedens verden, som Klitgaard havde fået under sin vagabondering, supplerede han nu med et indblik i litteraturens verden. I de litterære studier fandt Klitgaard en mulighed for at få bearbejdet og afklaret sin fortids oplevelser, ligesom den udvidede hans erkendelsesmæssige grundlag for sine ønsker om fremtiden. På den baggrund kan man sige, at Klitgaards ophold på Boserup sanatorium blev et afgørende vendepunkt i hans liv.

Det var også på sanatoriet, at Klitgaard begyndte at skrive. Januar 1933 fik han sin første artikel - *angaaende skriftsprog* - publiceret i tidsskriftet *Kritisk Ugerevy*. Klitgaard redegør her for de små bogstavers betydning, for opnåelsen af en mere flydende og glidende håndskrift. Og for at understrege vigtigheden af sit budskab skrev han den selvfølgelig helt uden brug af store bogstaver.

Der er heller ingen store bogstaver i det følgende, Klitgaard skrev på Boserup - sciencefictionromanen *de sindsyges klode*. Romanen beretter om livet på planeten nedroj, der trimler fornuftstridigt rundt ude i verdensrummet. Som navnet på planeten indicerer, er Klitgaards skildring af livet på nedroj en karikeret afspejling af forholdene på jorden - en samfundskritik skudt langt ud i tid og rum.

Klitgaard samlede sig det fornødne mod til og sendte det færdige manuskript til Hans Kirk for en første kommentar. Kirk returnerede det med en venlig opfordring til Klitgaard om at skrive mere realistisk og iøvrigt se at få læst noget psykologi. Herpå skrinlagde Klitgaard romanen, som først blev udgivet posthumt af forlæggeren Carit Andersen i 1968.

Men Klitgaard lod sig ikke slå ud af Kirks kritik. Da helbredet efter behandlingerne på sanatoriet var blevet bedre, tog Klitgaard tilbage til København og fik arbejde som billardmarkør på en vinstue. Eftermiddagene og aftenerne gik således med at rejse kegler og føre pointtavle, mens formiddagene og ofte store dele af natten blev brugt til at læse og skrive på et lille kvistkammer. Det var i disse år, i midten af 30'erne, at den autodidakte Klitgaard for alvor sprang ud og realiserede sin drøm om at blive forfatter.

„Jeg havde saadan set de ydre Betingelser for at kunne skrive en Bog i Orden“ skrev Klitgaard i essayet *En Søndag for to Aar siden*, „Jeg var ludfattig, jeg boede paa

en Kvist, og jeg havde kun Raad til at købe femogtyve Ark Maskinskrivepapir ad Gangen. Om det saa var den pantsatte Frakke, var jeg ogsaa paa det Punkt i Overensstemmelse med de klassiske Traditioner. Alligevel lykkedes det mig altsaa at faa en Bog ud af det.“

Under Ungermanns tegning

I 1937 udkom Klitgaards debutroman *Der sidder en Mand i en Sporvogn*, om den fallerede manufakturhandler August Lundegaard og hans kamp for at klare tilværelsen trods økonomisk krise og social proletarisering.

Inspirationen til romanen havde Klitgaard bl.a. fået fra en tegning af Arne Ungermann, som tidsskriftet *Kulturkampen* havde bragt i sommeren 1936. Tegningen forestiller en lille gruppe passagerer i en sporvogn, der hver især sidder henskudet i bekymringer, mens billetkonduktøren bevæger sig ned gennem vognen. Det var i dette motiv af tilsyneladende trøstesløs 30'er-realisme, at Klitgaard spottede sin Lundegaard. Men Klitgaard så noget mere i tegningen: „I Ungermanns realistiske Ansigter lurer der noget i Øjnene“ skrev Klitgaard i *En Søndag for to Aar siden*. „Noget ukueligt. En stædig Optimisme. En stille Kraft, der har overlevet alle Undertrykkelsesperioder, alle Krige, al Trældom. En uimodstaaelig Livsvilje, der vil overleve alle de Ulykker, Fremtiden synes at bære i sit Skød.“ Og præcis sådan skildrede Klitgaard sin kriseramte småborger Lundegaard.

At krisen og den sociale deroute gør ondt på Lundegaard er tydelig nok i romanen. Han synker dybere og dybere og ender til sidst på bunden med en lang række af bristede forhåbninger om socialt avancement. „Man hænger i møget, og der bliver man“, som det hedder i romanen. Men der er midt i elendigheden en tro på, at livet trods alt har noget andet og mere at byde på. Det får i romanen bl.a. følgende udtryk, da Lundegaard en dag tager sig et frikvarter fra problemerne og søger ud i skoven: „Midt i al elendigheden, i atmosfæren af drukkenskab og lovovertredelser, af selvødelæggelse, føler Lundegaard sit menneskejeg saa bevidst som aldrig før i livet, den groende frodigheds væsen er ham saa nær som aldrig før, han kan finde paa at tage vaad muld i sine blege byhænder i en ubevidst trang til at komme i kontakt med al livs oprindelse, hans følelsesliv er abnormt modtageligt, hans nerver mere vaagne, hans blod er vaagent, hans sanseliv har klang og farve (...) Maaske vil han gaa tilgrunde, ja sikkert vil han gaa tilgrunde, men han har dog et øjeblik anet den lov, der er universernes.“

Småborgerskabet og dets socialpsykologi i 30'erne og 40'erne er et dominerende tema i Klitgaards forfatterskab. Det var her, Klitgaard leverede en stor del af sin samfundskritik. Ikke ulig sin egen situation følte Klitgaard med „den lille mand“, som blev holdt nede af samfundets og opdragelsens velindrettede mekanismer. Gennem Klitgaards bøger beskrives og analyseres den forvirring og opløsning, der ramte småborgerskabet, som en følge af de sociale strukturforandringer, krisen i 30'erne medførte. Det var dog ikke kun *samfundets* behandling af „den lille mand“, som Klitgaard kritiserede. Han leve-

Forfatteren Mogens Klitgaard (1906-45). Her på arkivbesøg under forstudierne til de historiske romaner *De røde Fjer* og *Ballade paa Nytorv*, som begge udkom i 1940. Kort- og Billedafdelingen.

rede også en krads og ofte meget humoristisk præget kritik af „den lille mand“ og småborgerskabet selv. Klitgaard kendte dette miljø indefra og havde et skarpt blik for de selvudslettende og destruktive kræfter hos småborgeren, som på mange måder var med til at denne blev fastholdt i sin situation. Men under det hele ligger der i Klitgaards forfatterskab - som i Ungermanns tegning - en ukuelig livskraft og selvopholdelsesdrift, der udspringer af en optimistisk tro på, at mennesket gennem arbejdet for et større socialt fælleskab har en mulighed for at gå en bedre fremtid i møde.

Ungermanns sporvognstegning fulgte i øvrigt Klitgaard gennem livet. Han havde den hængende over sit skrivebord og var, som han har udtalt et sted, tvunget til at se på den hver gang han så op fra skrivemaskinen. Klitgaards forfatterskab er så at sige blevet til under denne tegning og i pagt med dens ånd.

Den næste bog, Klitgaard skrev, var romanen *Gud mildner Luften for de klippede Faar*, som udkom i 1938. Med udgangspunkt i sine egne oplevelser fortæller Klitgaard her historien om en hjemløs vagabond på bunden af det sociale hierarki. Læser man

bogen biografisk, så fremtræder den på mange måder som Klitgaards personlige opgør med sin omflakkende fortid. Klitgaard oplevede, som nævnt, en vis befrielse under sin vagabondering, men han fandt aldrig rigtigt den frihed, som han lidt diffust havde gået og drømt om. „Jeg forsøgte at realisere de smaa fantasibilleder, jeg havde gaaet og kælet for“, lader Klitgaard sin vagabond udtale, „jeg lagde mig paa en grøftekant og sagde til mig selv, at nu var jeg fri. Men efter to minutters forløb rejste jeg mig igen og gik videre. Jeg var paa en eller anden maade rastløs, det var somom jeg ikke turde ligge og drive en ganske almindelig hverdag, somom jeg havde en slags daarlig samvittighed.“

I romanen giver vagabonden sin opdragelse skylden for, at han ikke kan leve friheden helt ud. Og der er ikke nogen tvivl om, at Klitgaard selv har følt noget lignende. Den borgerlige opdragelse, som Klitgaard havde været underlagt i barndomshjemmet i Valby og senere på Opfostringshuset, oplevede han ofte som hæmmende for sine livsmuligheder.

Herefter kastede Klitgaard sig for en stund over det historiske stof og udgav i 1940 to historiske romaner *De røde Fjer* og *Ballade paa Nytorv*. Men selvom disse romaner er henlagt til 1700- og 1800-tallets København, så er det stadig - som i Klitgaards samtidsrealisme - det sociale engagement og skildringen af „den lille mand“, som er bærende. Klitgaard ville ikke skrive *heroiske* historiske romaner, da han mente, de giver os et misvisende billede af fortiden. Vil man søge at forstå fortiden, må den historiske roman, ifølge Klitgaard, have sit tyngdepunkt i skildringen af almindelige hverdagsmennesker, da det er her, forudsætningen for den politiske og sociale udvikling skabes.

I 1941 kom radiatoromanen *Elly Petersen*, om en 16-årig provinspiges møde med storbyen København. Og året efter udkom Klitgaards sidste roman *Den Guddommelige Hverdag*, der er en montageagtig skildring af Danmark i besættelsesåret 1942.

Herudover skrev Klitgaard en gendigtning af bibelens højsang samt en række noveller og essays til diverse dagblade, som Sven Møller Kristensen udgav et udvalg af i 1989 under titlen *Hverdagens musik*.

Ved siden af sit forfatterarbejde virkede Klitgaard en overgang som litterær konsulent på Carit Andersens Forlag. Endelig var han medstifter af og bestyrelsesmedlem i Forfatterforbundet.

Under besættelsen i 1943 blev en del af Forfatterforbundets bestyrelsesmedlemmer arresteret, og Klitgaard så sig nødsaget til at flygte til Sverige. Da han efter

befrielsen vendte hjem igen, var han tydeligt mærket af sygdom. Tuberkulosen havde aldrig sluppet sit tag i ham, og i august 1945 måtte Klitgaard gennemgå en større operation.

I denne tid præget af svær sygdom fandt Klitgaard på nye sine frimærker frem. Han kunne da som i sin barndom og ungdom sidde i timevis, nærmest mediterende over sine mærker:

Farverne flød sammen. Mønstret changede. Angsten opløste sig. En flygtig drøm.

Mogens Klitgaard stod ikke sin sygdom igennem og døde 39 år gammel den 23. december 1945.